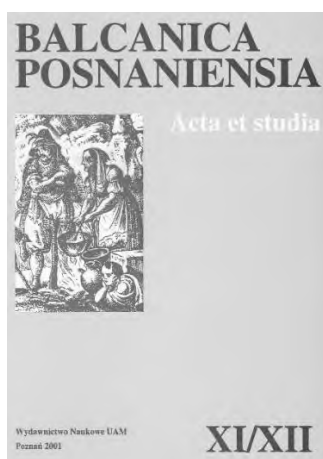

Hejger Maciej, *Kwestia narodowościowa w województwie gdańskim w latach 1945-1947*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2001, t. 11–12, s. 249–256.

<https://doi.org/10.14746/bp.2001.11-12.26>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52631>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

KWESTIA NARODOWOŚCIOWA W WOJEWÓDZTWIE GDAŃSKIM W LATACH 1945-1947

MACIEJ HEJGER

ABSTRACT. Hejger Maciej, *Kwestia narodowościowa w województwie gdańskim w latach 1945-1947* (The ethnic policy of the Polish authorities in the Gdańsk Region in 1945-1947). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XI/XII, Poznań 2001. Adam Mickiewicz University Press, pp. 249-256. ISBN 83-232-1078-0, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Maciej Hejger, Instytut Historii Pomorskiej Akademii Pedagogicznej (Institute of History, Pedagogical Academy in Słupsk), ul. Arciszewskiego 22a, 76-200 Słupsk, Polska–Poland.

Jednym z głównych zadań dla nowo kształtujących się, począwszy od 30 marca 1945 r., władz województwa gdańskiego było rozwiązanie problemu narodowościowego. Osiągnięcie zasadniczego celu, jakim było zasiedlenie obszaru województwa, szczególnie zaś jego powiatów wchodzących w skład tzw. Ziem Odzyskanych, ludnością polską oraz umocnienie polskiego stanu posiadania na jego pozostałej części, nieuchronnie uwarunkowane zostało koniecznością rozstrzygnięcia problemu egzystujących tu mniejszości narodowych.

Teren województwa gdańskiego obejmował obszary wchodzące dotąd w skład kilku organizmów administracyjno-państwowych. Były to: terytorium byłego Wolnego Miasta Gdańska (pow. gdański, miasta wydzielone Gdańsk i Sopot), zachodnie powiaty byłej prowincji Prusy Wschodnie (elbląski, malborski, sztumski, kwidziński oraz miasto wydzielone Elbląg) – te tereny wchodziły w skład tzw. Ziem Odzyskanych. Drugą część województwa stanowiły powiaty byłego województwa pomorskiego: morski z siedzibą w Wejherowie, kartuski, kościerski, starogardzki i tczewski – były to tzw. powiaty stare. Ponadto w lipcu 1945 r. do województwa przyłączono pięć „nowo odzyskanych” wschodnich powiatów byłej prowincji Pomorze, tj.: lęborski, słupski, sławieński, bytowski, miastecki oraz miasto wydzielone Słupsk. Kolejna reforma administracyjna w maju 1946 r. spowodowała odłączenie tych powiatów z wyjątkiem lęborskiego.

Tak różnorodny skład terytorialny województwa oraz zmiany w nim zachodzące, w decydującym stopniu wpływały na kształtowanie się tutaj niezwykle skomplikowanego układu narodowościowego. Dodatkowo zakłócały go trwające jeszcze

przez kilka miesięcy po zakończeniu działań wojennych naturalne ruchy migracyjne. Czynniki te stanowią główną przeszkodę uniemożliwiającą przeprowadzenie dokładnej analizy liczebności i rozmieszczenia mniejszości narodowych w 1945 r. Szacunki dla lat następnych są już dokładniejsze, bowiem opierają się na danych uzyskanych przez władze najniższej instancji po ich organizacyjnym o-krzepnięciu.

Na terytorium województwa najliczniejszą grupę narodowościową stanowili Niemcy. Mieszkali oni w zwartej masie na terenach „nowo odzyskanych”, a także w rozproszeniu na obszarze powiatów, które przed 1939 r. wchodziły w skład państwa polskiego. Po zakończeniu działań wojennych w województwie gdańskim znajdowało się około 470 tys. Niemców¹.

Ludność tzw. autochtoniczna mieszkała na terenie województwa w trzech zwartych grupach. Najliczniejsza z nich – kaszubska – zasiedlała powiaty: morski, kartuski, kościerski oraz w części słupski, lęborski i bytowski. Pewna ich liczba przebywała w Gdyni, Gdańsku i w powiecie gdańskim. Kociwiacy zajmowali obszar między Starogardem, Tczewem a Nowem nad Wisłą. Natomiast trzecia grupa polskiej ludności rodzimej, bez określonej przynależności etnicznej, mieszkała na Powiślu, tj. w powiecie sztumskim i po części w kwidzyńskim.

Następną grupę stanowili obywatele Wolnego Miasta Gdańska narodowości polskiej. Pod względem terytorialnym nie tworzyli grupy zwartej, ponieważ przebywali w rozproszeniu w niemalże wszystkich powiatach województwa, najliczniej jednak w gdańskim i okolicznych. Ogółem na terenie województwa mieszkało około 410 tys. Kaszubów i Kociwiaków, w tym 57 tys. na tzw. Ziemiach Odzyskanych².

Kolejną grupą narodowościową byli tzw. obywatele ZSRR. W jej skład wchodził Rosjanie, Białorusini, Ukraińcy, Litwini, Łotysze i Estończycy. Przebywali oni w rozproszeniu w liczbie 4-5 tys. na obszarze całego województwa, przy czym notowano nasiloną płynność zmian w liczebności i rozmieszczeniu tej ludności³.

Ponadto od 1947 r. w województwie przebywała ludność ukraińska, którą przesiedlono tu w ramach akcji „Wisła”. Ukraińców, w liczbie około 5,4 tys., osiedlono jedynie we wsiach powiatów „nowych”, tj. w lęborskim, gdańskim, elbląskim, malborskim, sztumskim i kwidzyńskim⁴. Pozostałe mniejszości nie tworzyły zwartych skupisk narodowościowych. Wyjątkiem jest tutaj ludność pochodzenia tatarskiego, którą osiedlono na Wyspie Sobieszewskiej, w widłach Wisły Śmiałej i Martwej⁵.

¹ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej cyt. APG), Urząd Wojewódzki w Gdańsku (dalej cyt. UWG) sygn. 59, f. 200, Wykaz liczbowy ludności niemieckiej w województwie gdańskim według stanu z 15 sierpnia 1945 r.

² Ibidem, sygn. 358, f. 226. Raport o kwestii narodowościowej w województwie gdańskim w 1945 r. (brak daty).

³ Ibidem, sygn. 63, f. 416. Sprawozdanie sytuacyjne wojewody gdańskiego za miesiąc listopad 1946 r. (brak daty).

⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej cyt. CAW), Sztab generalny Wojska Polskiego, Oddział III, Grupa Operacyjna „Wisła” (dalej cyt. GO „Wisła”), sygn. IV 111 513, f. 750, Informacja o ludności ukraińskiej w województwie gdańskim z 16 lipca 1947 r.

⁵ S. K. Szwenter, *Kurban – bajram*, Siódmy Głos Tygodnia, 1964, nr 26, s. 6.

Natomiast Żydzi i Karaimi mieszkali w Gdańsku i Lęborku⁶, a Cyganie prowadzili półkoczowniczy tryb życia, przemieszczając się po obszarze całego województwa⁷.

Cele polityki narodowościowej prowadzonej przez władze wojewódzkie najczęściej były pochodną celów w tej dziedzinie realizowanych przez centralę. Najczelniejszym zadaniem było doprowadzenie do ujednolicenia i scalenia województwa gdańskiego pod względem terytorialnym i narodowościowym. Zakładano, że po wykonaniu tych zadań województwo będzie stanowiło integralną część jedn narodowego państwa polskiego. Na pierwszym planie w tym zakresie stawiano konieczność usunięcia lub zasymilowania ludności niepolskiej, co traktowano jako warunek wstępny planowanej homogenizacji narodowej.

Osiągnięcie tych celów, w pojęciu wielu przedstawicieli władz było niezwykle trudne. W pierwszym rządzie dostrzegano tutaj problem znacznej, nadmiernej liczby ludności niemieckiej, której przebywanie uniemożliwiała dokonanie przyspieszonej polonizacji, przede wszystkim powiatów „nowo odzyskanych” i na terenie byłego Wolnego Miasta. Uważano bowiem, że w Gdańsku szybko muszą zniknąć wszelkie ślady świadczące o jego niemieckiej przeszłości, a głównie jego niemieccy mieszkańcy. W ten sposób zamierzano rozstrzygnąć wielki, polsko-niemiecki spór o miasto i jego historię.

Równie trudnym do rozwiązania problemem narodowościowym była kwestia ludności rodzimej. Stosunek władz polskich do tej ludności był tak skomplikowany, a jej położenie społeczno-prawne tak specyficzne, że trudno jednoznacznie stwierdzić, czy była ona traktowana w kategoriach mniejszości narodowej. Głównie za-uważalna jest sprzeczność w postępowaniu władz wobec niej, będąca wynikiem partykularnego traktowania problemu autochtonów. Przebywająca tu ludność, w części o stwierdzonej polskiej narodowości, miała uprawomocniać przyłączenie tych ziem do Polski. Było to przyczyną pozyskiwania, rozmaitymi sposobami, wysokiej liczby zrehabilitowanych i zweryfikowanych. Jednocześnie, pomimo uznania ludności rodzimej za rdzennie polską, wielu przedstawicieli władz i osadników polskich nadal traktowało ją jako niemiecką. Spowodowane było to najczęściej dążeniem do zaspokojenia własnych potrzeb materialnych jej kosztem. Wobec autochtonów zastosowano najostrzejsze środki i metody, np. rugowanie z mieszkań i gospodarstw, wysiedlanie do Niemiec, kierowanie do obozów pracy przymusowej lub podobne.

Istotnym zagrożeniem w pojęciu władz dla procesu polonizacji była możliwość wzrostu dążeń autonomicznych bądź odśrodkowych wśród ludności rodzimej. Zwalczanie takich tendencji uważano za zadanie priorytetowe. Świadczy o tym szczególnie nasilenie działań prewencyjnych prowadzonych wokół kongresu kaszubskiego, „Zrzeszy Kaszubskiej” czy uroczystości religijnych z udziałem tej ludności.

Wysiedlenie ludności niemieckiej i polonizacja ludności rodzimej były głównymi zadaniami z zakresu polityki narodowościowej dla władz polskich w woje-

⁶ J. Sykała, *Z państwa Chazarów na Wybrzeże Gdańskie. (Karaimi – geneza i doktryna)*, Rocznik Gdański, 1985, z. 1, s. 218; A. Kwilecki, *Liczebność i rozmieszczenie grup mniejszości narodowych na ziemiach zachodnich*, Przegląd Zachodni, 1964, nr 3-4, s. 383.

⁷ *Cyganie!*, Dziennik Bałtycki, nr 224, 16 sierpnia 1946.

wództwie. Cele działań podjętych wobec pozostałych mniejszości i grup narodowych wynikały już zwykle z przyczyn doraźnych o zdecydowanie mniejszym znaczeniu. „Obywatele ZSRR” zostali wysiedleni z województwa gdańskiego w ramach akcji ogólnokrajowej – tu cele władz wojewódzkich wynikały z zamierzeń centrali. Analogiczne źródło posiadały ich cele wobec Ukraińców. Zgodnie z ogólnymi założeniami, głównym zadaniem miało być wyrugowanie dążeń nacjonalistycznych kształtujących się wśród tej ludności. Przewidywano, że szybką i skuteczną metodą osiągnięcia tych zamierzeń będzie osadzenie jej w powiatach „nowych”, jako bardziej wyludnionych i zdewastowanych. Zaangażowanie w pracy nad odbudowaniem otrzymanych gospodarstw miało zastąpić dążenia do organizowania się i do wystąpień antypolskich. Spodziewano się także, że szybką adaptację w nowych warunkach ułatwi rozmieszczenie rodzin ukraińskich w miejscowościach oddalonych od siebie, w których już mieszkała odpowiednio duża liczba Polaków. Projektowane rozproszenie miało również ułatwić skuteczne rozciągnięcie nad ludnością ukraińską kontroli i sprzyjać procesowi jej polonizacji.

W stosunku do drobnych mniejszości narodowych i grup kulturalno-wyznaniowych nie formułowano specjalnych założeń regulujących wykonywanie względem nich działań. Głównym zadaniem było podtrzymanie ich wysokiego stopnia polonizacji i niedopuszczenie do ewentualnego odbudowania własnej odrębności narodowej. Dotyczyło to Ormian, Karaimów, Tatarów i Cyganów.

Niemalże bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych władze polskie w województwie gdańskim przystąpiły do realizacji wyżej określonych celów. Już w kwietniu 1945 r. zaczęto usuwanie ludności niemieckiej z województwa gdańskiego. Przymusowe wysiedlenie Niemców, realizowane do końca 1945 r., przeprowadzano z pominięciem ustaleń poczdamskich w tej sprawie i przy nieformalnym poparciu władz centralnych, dla których było ono wyrazem ich dążeń. Jeszcze przed konferencją w Poczdamie, a więc do lipca 1945 r., zmierzano do stworzenia faktów dokonanych na terytoriach wchodzących w skład Trzeciej Rzeszy i byłego Wolnego Miasta Gdańska. Polegało to na jak najszybszym oczyszczeniu tych ziem z ludności niemieckiej i osiedleniu tu ludności polskiej. Miało to stworzyć podstawę do wydania przez mocarstwa decyzji w sprawie wytyczenia granicy z państwem niemieckim zgodnie ze Stalinowskim projektem przesunięcia granic Polski (co wiązało się m.in. z likwidacją Wolnego Miasta Gdańska). Dokonanie takich przeobrażeń ludnościowych stanowiło jeden z nieodzownych warunków wspierających tę koncepcję. W okresie pokonferencyjnym usuwanie Niemców miało ugruntowywać nowy polski stan posiadania i stwarzać podstawy bytowe dla napływającej ludności polskiej. Stąd ludność ta częstokroć wywierała nacisk na władze administracyjne i policyjne w celu zintensyfikowania wysiedleń, nierzadko czynnie uczestnicząc w ich zorganizowaniu i przeprowadzeniu⁸.

Gros ludności niemieckiej z województwa gdańskiego wywieziono latem i jesienią 1945 r. oraz jesienią 1946 r.⁹. Uwarunkowane to zostało przede wszystkim

⁸ APG, UWG, sygn. 80, f. 44, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Gdańsku za miesiąc lipiec 1945 r. z 6 sierpnia 1945 r.

⁹ Ibidem, sygn. 304, f. I, Wykaz Niemców w województwie gdańskim z dnia 31 grudnia 1946 r.

planem ogólnokrajowym, ale także sytuacją miejscową. W porównaniu z innymi regionami kraju nasilone wysiedlanie Niemców zostało przeprowadzone tu stosunkowo wcześniej i szybko. Prawdopodobnie wiązało się to z zamiarem szybkiego zespolenia Gdańska z Polską oraz rozwiązaniem problemu ludności rodzimej, poprzez przeprowadzenie równoległej z wysiedleniem akcji weryfikacyjnej.

Warunki, w jakich odbywało się wysiedlenie, w wielu wypadkach zasadniczo odbiegały od teoretycznych założeń. Wynikało to zarówno z przyczyn obiektywnych, na które składały się zniszczenia i dezorganizacja powojenna, jak i z działań osób bezpośrednio uczestniczących w przeprowadzaniu akcji wysiedlania. Wykorzystując możliwości wynikające z wykonywania określonej funkcji, dopuszczano się często grabieży wywożonego mienia, a także rozbojów, gwałtów, morderstw i innych ciężkich przestępstw na wyjeżdżającej ludności. Brak dostatecznego zabezpieczenia transportów ułatwiał dokonywanie na nie napadów przez bandy grasujące wzdłuż linii kolejowych, głównie na odcinkach Gdynia-Słupsk i Gdańsk-Chojnice. Jednocześnie zły stan sanitarny i niedostateczna opieka medyczna były powodem wielu zgonów wśród wysiedleńców¹⁰.

Przez cały czas trwania akcji, nad czekającymi na wysiedlenie Niemcami rozciągnięto system kontroli sprawowany przez Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych (kierowany wówczas przez płka Grzegorza Korczyńskiego, późniejszego wiceministra bezpieczeństwa publicznego) i Komendę Wojewódzką Milicji Obywatelskiej. Zdolnych do pracy zatrudniono do wykonywania prac porządkowych i pomocniczych. Biorąc pod uwagę brak wysoko kwalifikowanych pracowników polskich, do czasu ich pozyskania reklamowano od przymusowego wyjazdu fachowców niemieckich. Wielu Niemców, korzystając z tego przedłużało swój pobyt¹¹.

Działania władz polskich wobec ludności autochtonicznej przypominały te, które zastosowano wobec Niemców. Bezpośrednio po wkroczeniu Armii Czerwonej na teren prowincji, ludność rodzimą dotknęły prześladowania i represje, które nie ustały mimo przekazania zarządu tych ziem administracji polskiej. Podobnie jak w przypadku Niemców, przystąpiono do wysiedlania autochtonów, nie odróżniając ich od ludności niemieckiej. Wynikało to przede wszystkim z nieznajomości specyfiki etnicznej obszaru gdańskiego oraz z dążenia do zaspokajania potrzeb materialnych przybywających Polaków kosztem tej ludności.

Ugruntowanie polskości tzw. Ziem Odzyskanych wymagało jednak argumentu w postaci ludności narodowości polskiej zamieszkującej te tereny, mimo ich długotrwałej przynależności do państwowości niemieckich i niemieckiego obszaru kulturowego. W celu uzyskania tego warunku przystąpiono do kształtowania nowego oblicza narodowego dawnego pogranicza drogą weryfikacji narodowościowej osób wykazujących rzeczywiste i domniemane związki z polskością.

Weryfikację w województwie gdańskim rozpoczęto w lipcu 1945 r., natomiast jej zasadniczą część zakończono w sierpniu 1946 r. W jej wyniku zweryfikowano

¹⁰ Ibidem, sygn. 283, f. 79, Pismo Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku do Zarządu Miejskiego w Gdańsku w sprawie transportu nr 4289 z dnia 13 kwietnia 1946 r.

¹¹ Ibidem, sygn. 62, f. 150, Sprawozdanie sytuacyjne Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku za miesiąc luty 1946 r. (brak daty).

32 tys. osób¹². Później prowadzona weryfikacja miała charakter korekty jakościowej wcześniej wydanych orzeczeń. Stosunek ludności rodzimej do weryfikacji był nieufny i podejrzliwy. Wynikało to głównie z doświadczeń, jakie ta ludność wyniosła po zetknięciu się z nową rzeczywistością. Dopiero w późniejszych etapach akcji zwiększała się liczba osób, które z własnej woli chciały poddać się weryfikacji. W ich mniemaniu miało to uchronić przed represjami i przymusowym wysiedleniem¹³.

W maju 1946 r., zdając sobie sprawę z fatalnej sytuacji autochtonów, z inicjatywy prof. Kazimierza Banasia-Purwina (jednego z najzagorzalszych obrońców ludności rodzimej), wojewoda gdański powołał Wojewódzki Komitet Opieki nad Zweryfikowanymi. Obok pomocy materialnej i prawnej komitet został przeznaczony do prowadzenia indoktrynacji politycznej wśród autochtonów w duchu zachodzących zmian. Mimo rozpoczęcia działalności sytuacja autochtonów zaczęła poprawiać się dopiero po zakończeniu wysiedlania ludności niemieckiej, w październiku 1947 r.¹⁴ Jednak coraz częściej składali wnioski o cofnięcie aktu uznania za Polaka i wydanie zezwolenia na wyjazd do Niemiec.

Bardzo ważnym elementem realizacji celów polityki narodowościowej w województwie gdańskim było rozwiązanie problemu „obywateli ZSRR”. Takim mianem określano robotników przymusowych z obszarów Związku Radzieckiego, uciekinierów z państw bałtyckich, zdemobilizowanych żołnierzy Armii Czerwonej i Wojska Polskiego narodowości rosyjskiej, białoruskiej, ukraińskiej i litewskiej, którzy w czasie wojny znaleźli się na obszarze Polski. Byli to także obywatele państwa polskiego, Rzeszy Niemieckiej i Wolnego Miasta, zamieszkujący na tym terenie jeszcze w okresie przedwojennym, będący powyższych narodowości¹⁵.

Działając na żądanie władz radzieckich, w listopadzie 1946 r. przystąpiono do poszukiwania i wysiedlania tych osób do ZSRR. Z województwa gdańskiego wywożono je przez punkt zborny w Wejherowie i centralny punkt akcji w Wołowie koło Wrocławia. Pomimo szeroko zakrojonych działań, dała ona nikłe rezultaty, przede wszystkim z powodu skutecznego ukrywania się osób przeznaczonych do wyjazdu, zawierania fikcyjnych małżeństw z Polakami i nabywania w ten sposób obywatelstwa polskiego, co chroniło przed wyjazdem, oraz długotrwałego odraaczania terminu wyjazdu dla tych, którzy złożyli wnioski o nabycie obywatelstwa polskiego¹⁶.

Akcja ta spotkała się ze zdecydowanym oporem „obywateli ZSRR”. Świadczy o tym ich determinacja w ukrywaniu się, liczne próby ucieczek z punktów zbornych i transportów oraz duża liczba mieszanych małżeństw. W ich świadomości wyjazd z

¹² J. Misztal, *Weryfikacja narodowościowa na Ziemiach Odzyskanych*, Warszawa 1990, s. 211; R. Wapiński, *Pierwsze lata władzy ludowej na Wybrzeżu Gdańskim*, Gdańsk 1970, s. 77.

¹³ APG, UWG, sygn. 281, f. 72, Instrukcja Ministerstwa Ziem Odzyskanych w sprawie pozbawienia obywatelstwa polskiego osób narodowości niemieckiej z 7 sierpnia 1947 r.

¹⁴ Ibidem, sygn. 11, f. 26, Zarządzenie wojewody gdańskiego o powołaniu Wojewódzkiego Komitetu Opieki nad Zweryfikowanymi z 4 maja 1946 r.

¹⁵ Ibidem, sygn. 348, f. 5-12, Spisy osób przeznaczonych do wysiedlenia do ZSRR.

¹⁶ Ibidem, sygn. 284, f. 60, 64, 66, 71, 74, 76, 77, Relacje starostw powiatowych w Sztumie, Lęborku, Kościerzynie, Elblągu, Kwidzynie, Starogardzie Gdańskim i Malborku oraz Zarządu Miejskiego w Sopocie o obywatelach radzieckich z lutego 1947 r.

Polski zrywał już wytworzone więzy asymilacyjne ze społeczeństwem polskim i groził represjami na terenie ZSRR.

W roku 1947 istotnym zagadnieniem dla władz wojewódzkich okazała się kwestia ukraińska. W założeniach planu osiedleńczego, będącego częścią akcji „Wisła”, województwo gdańskie nie było obszarem przewidzianym do przyjęcia Ukraińców. Dopiero w czasie jej trwania władze wojskowe powiadomiły wojewodę o mającym nastąpić na terenie województwa osiedleniu ludności ukraińskiej¹⁷. Spowodowaną tym dezorientację władz pogłębiał brak jakichkolwiek instrukcji od kierownictwa akcji. Stanowiło to jedną z głównych przyczyn trudności istniejących w czasie akcji osiedleńczej i złej sytuacji materialnej, w jakiej znaleźli się Ukraińcy. Ponadto, w 1947 r. obszar Pomorza Gdańskiego posiadał jedną z najniższych w skali ziem zachodnich i północnych chłonności osadniczych, co w praktyce oznaczało brak nie zajętych gospodarstw z budynkami nadającymi się do zamieszkania bez remontu.

Ludność ukraińską objęto systemem kontroli policyjnej. Szczególną uwagę skierowano na możliwość przeniknięcia członków oddziałów Ukraińskiej Powstańczej Armii na kontrolowany teren. Organy Milicji Obywatelskiej i Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przeciwdziałały również powrotom do dawnych miejsc zamieszkania. Złapanych kierowano do obozu pracy w Jaworznie. Przystąpiono także do prób polonizowania ludności ukraińskiej i adaptowania jej w nowej rzeczywistości. Jedną z takich metod było niedopuszczenie do tworzenia szkolnictwa ukraińskiego (otwarto tylko jedną szkołę z językiem ukraińskim w Straszewie w powiecie sztumskim) i osiedlenie w rozproszeniu.

W stosunku do pozostałych grup narodowościowych i kulturalno-wyznaniowych władze wojewódzkie nie przedsięwzięły działań porównywalnych z prowadzonymi wobec Niemców, autochtonów, „obywateli ZSRR” czy Ukraińców. Wynikało to z powodu ich znikomej liczebności, niewielkiego znaczenia w układzie narodowościowym województwa gdańskiego, a także z braku dyrektyw dotyczących postępowania w sprawach tych mniejszości. Wyjątek tu stanowiła ludność żydowska, którą, w odróżnieniu od pozostałych objęto ochroną i udzielono pomocy. Posiadała ona między innymi możliwość swobodnego rozwijania działalności politycznej (w Gdańsku, gdzie mieszkało ok. 2 tys. Żydów, działało kilkanaście żydowskich partii politycznych i organizacji społecznych) oraz znajdowała się we względnie dobrej sytuacji materialnej, m.in. dzięki nie ograniczanej przez władze pomocy zagranicznej. W dużej mierze warunki te wynikały z przeżyć wojennych tej ludności, jak i z faktu piastowania wielu ważnych stanowisk administracyjnych oraz w wojewódzkim aparacie bezpieczeństwa przez przedstawicieli tej mniejszości.

Pomimo dużego zaangażowania władze wojewódzkie nie osiągnęły zakładanych celów polityki narodowościowej. Obszar gdański po roku 1947, pomimo zakończenia zasadniczych części akcji wysiedlania Niemców i weryfikacji autochtonów, pozostawał nadal rozczłonkowany i zróżnicowany pod względem narodo-

¹⁷ CAW, GO „Wisła”, sygn. 111 513, f. 741, Wykaz transportów z przesiedleńcami ukraińskimi przybyłymi z województwa gdańskiego w okresie od 15 kwietnia do 10 lipca 1947 r.

ściowym. Dążenie do osiągnięcia zamierzonego celu wywołało wiele skutków ubocznych, które negatywnie wpływają na ocenę działań aparatu politycznego i administracyjnego w Gdańsku. Metody zastosowane w czasie akcji wysiedleńczej ludności niemieckiej i „obywateli ZSRR”, stosunek do ludności rodzimej i błędy w upokarzającej weryfikacji, a także brak zdecydowanej pomocy, były skutkiem powojennej dezorganizacji państwa, ale też i wyrazem złej woli oraz działalności przestępczej prowadzonej przez wielu przedstawicieli władz polskich. Ponadto realizowano założenia polityki narodowościowej o charakterze represyjnym i zgodne jedynie z polskim punktem widzenia, nie biorące pod uwagę specyfiki etnicznej regionu, które nie stwarzały warunków do osiągnięcia stanu stabilizacji społecznej.

THE ETHNIC POLICY OF THE POLISH AUTHORITIES IN THE GDAŃSK REGION IN 1945-1947

Summary

At the moment when World War II was over, the territory of Gdańsk region was inhabited also by non-Polish people. The local population of non-Polish origin included Germans, the so-called citizens of the USSR, i.e. Russians, Byelorussians, Lithuanians, Latvians, Estonians, Ukrainians displaced after operation "Wisła," Jews, Karaites, Armenians, Tartars, and Gypsies. In many cases, Polish authorities treated also the Kashubian population as an ethnic minority.

Following the policy specified by the central state authorities, the Polish administration, communist party, and police in the region of Gdańsk made an attempt at unifying the local community of the Gdańsk Pomerania in terms of its ethnic character. The goal of that policy was to reinforce the Polish identity on the territories which were "formerly" Polish as well and to develop it on the "newly regained" areas.

A number of different measures were adopted with respect to the ethnic or cultural and religious minorities. In 1945-47 the German population of the Gdańsk region was displaced behind the Odra river. In 1946 the major part of the verification operation conducted among the Kashubians in the "new" administration unit was completed. That year marked also the beginning of the displacement of the "citizens of the USSR." Other ethnic minorities were subject to a strict control system preventing the preservation or restoration of their sense of ethnic identity.